

RIURE AMB EL COS: FOLLS, GEPERUTS I BUFONS EN L'ESPECTACLE CATALÀ ANTIC

Amb el nom de foll s'englobava tant al dement (el que tenia la ment captiva) com al tolit o baldadet i a l'afectat d'alguna deformitat física, particularment el geperut. Deixant de banda els personatges teatrals clàssics, particularment de la farsa atel·lana i plautina on Dossenus era el doctor *geperut*, les primeres mencions a personatges deformats per un gep en la cerimònia festiva medieval apareixen en el context de les celebracions espectaculars pròpies de les *Libertates Decembris*, període de forta densitat lúdica que va principalment del 13 fins al 31 de desembre i que, a més del dia de sant Nicolau (6/12) i la Nit de Nadal (25/12), té tres festes post-nadalenques particularment assenyalades: la festa dels diaques, el 26/12 (sant Esteve); la festa dels preveres, el 27/12 (sant Joan Evangelista) i la festa dels escolans, el 28/12 (Sants Innocents). Festivitats que es perllongaven en les *Kalendas Ianuariis*, o cap d'any i vuitada, on l'exaltació dels humils tenia dues emanacions essencials: el *Festum stultorum, fatuorum o follorum*, és a dir, la festa de folles, i l'*Asinaria Festa* o Festa de l'Ase. Eren les festes dels sotsdiaques (l'1 o el 6 de gener), a les quals seguia la setmana dels barbuts (sant Antoni) fins arribar al carnaval. És un moment de l'any de repòs agrícola (o d'activitats mínimes) que les societats agràries aprofitaven per reforçar els vincles socials mitjançant la xerinxola i el sarau, i en què imperava l'esperit saturnalesc d'inversió de rols i de funcions socials, la disfressa i les autoritats efímeres. Recordem que en l'època romana les festivitats saturnalesques culminaven el 23 de desembre amb l'arribada de la gran cita còsmica de tot l'any: el solstici d'hivern, quan el sol inicia l'ascensió i el dia comença a créixer («per Nadal, un pas de pardal»). Era la festa dels humils per excel·lència, quan s'acceptava qualsevol transgressió, un antic costum que es cristianitza lentament al llarg de l'Edat Mitjana quan l'Església l'acaba adaptant com a manifestació d'humilitat de les altes dignitats eclesiàstiques cap al baix clergat, els sotsdiaques i els acòlits, i en tolerava la pràctica durant les festes de fi i d'inici de l'any. Doncs bé, entre els múltiples reis de rialles, monarques de miques, sobirans infantils i animalístics, són encara vigents els

Bisbetons o Abatons de Montserrat i Lluc.¹ L'elecció del petit bisbe o abat es feia el dia de Sant Nicolau (patró dels escolans), jornada en què era investit amb la mitra, l'anell i el bàcul episcopals, i designava la seva cúria (arxipreste, ardiaca i vicari general). La presa de possessió es feia el dia de sant Joan Evangelista (27 de desembre) i el seu pontificat durava tota l'octava dels Innocents, durant la qual el bisbetó i el seu seguici entraven ballant per l'església, llançant cendres i altres immundícies a terra, aspergint el poble amb cues d'ase i entonant cançons «deshonestes», tot plegat amb ofici paròdic de la missa i sermó burlesc (Romeu 1994-95: I, 252-253).

Per tant, tot un seguit de cerimònies d'inversió jeràrquica que nasqueren en cercles eclesiàstics acudien sovint al fingiment de la deformació per subratllar la hilaritat de partícips i espectadors. Així es documenta a la catedral de Girona on el Bisbetó, el dia dels Innocents, apareixia precedit de «duo gibosi», dos geperuts que duïen feixucs canelobres de ferro i l'acompanyaven fins al lloc elevat on llegia la lliçó novena (Lucero 1995: 178), potsers a la càtedra episcopal. Quina funció complien aquests bossuts en el seguici del petit bisbe? Les fonts de l'època són poc expressives al respecte. Sabem també que, el dia abans, a la catedral de Perpinyà la festivitat de l'Evangelista era celebrada amb una mena de representació burlesca en què participava la imatge contrafeta i deforme del sant i amb una actitud indecorosa, anomenada «sant Johan lo Geparut», que es posava a l'altar major del temple en ocasió de celebrar-se les festes dels bojos (Amades 1950-56: I, 213-214 i IV, 620).² De fet el 1544, el capítol catedralici intentà prohibir aquesta festa perquè «s'í feïan moltes cossas excessivas y túrpias».³

En la mateixa línia s'inscriuen les festes de folls, celebrada a l'entorn del primer dia de l'any (*Kalendas Ianuarii*), en la festa de la Circumcisó de Crist. Hem de considerar que els folls també són dèbils i pobres d'esperit. Igualment el foll és tractat de forma reverent en tant que és un home que en la seva demència duu el senyal de

1. Pervivències actuals d'aquestes celebracions les trobem encara vigents, d'alguna manera, en el *Bisbetó* i el *Sermó de la Calenda* dels monestirs de Montserrat i Lluc, bé que amb parlaments molt moderats. Però no fa tant de temps moltes altres poblacions recordaven aquestes festivitats: a Móra d'Ebre, per exemple, un xicot, ben mal vestit, es posava darrere del sacerdot mentre oficiava, contrafent els seus moviments grotescament, i, quan el capellà aixecava el calze, ell alçava una gran bóta i feia un molt llarg traguinyol; a Capçanes, un personatge anomenat Innocent remullava els fidels, durant la missa, amb aigua beneïta i feia besar la pau als devots amb un carabassó i un tros de suro cremat i fumat (Amades 1950-56: I, 234-242).

2. A la Seu de Mallorca, segons relata una consuetud de 1511, en la festa de sant Joan Evangelista, aquest era encarnat per un prevere vestit de blanc, amb un vel de seda albina a la cara, i amb una palma, un llibre i un ciri a les mans. L'acompanyava l'altre Joan, el Baptista, vestit amb una capa pilosa cenyida amb una corda d'esparrt i amb espadenyes, amb una creu i un anyell a les mans (Donovan 1958: 128-129), però sense detalls grotescos ressenyats.

3. Com que no ho aconsegueix, almenys determina «que qualsevula que serà ordinar en dits officis no ayan de mudar de àbits, sinó ab sos vestits condesén a son offici, ni mudar de barets, sinó ab sos barrets de capellà, y sens ninguna brutíssima ni inonestidat, sinó cossas onestas» (Vila 1997: 145).

Déu, que l'ha escollit i l'ha habitat. Es considera que «la saviesa dels homes sensats és tot sovint curta de mires, mentre que els folls veuen més enllà». Així es prepara en la consciència col·lectiva el triomf del foll sobre l'assenyat, una autèntica inversió dels valors durant la qual, en la seva exaltació, se'l vestia amb uns faldons retallats en punta i se'l cofava amb una caputxa amb dues llargues orelles (paròdia de la mitra episcopal), i a la mà un ceptre burlesc (paròdia de la crossa episcopal, i de les vares d'autoritat civil), la maça o *marotte*, llarg bastó capçat per un cap de dona pintada amb colors vius i ornada amb cascavells o campanetes. No debades el rei dels folls escollit el 6 de gener de 1482, data d'inici de l'acció de la cèlebre novel·la de Víctor Hugo *Notre Dame de Paris*, fos, nogensmenys, que el cèlebre campaner Quasimodo, imatge per excel·lència del geperut medieval.

Les festes de folls eren condemnades ja el 1199 pel bisbe de París, Odó de Sully: «Sabem que en la festa de la Circumcisó del Senyor és habitual cometre vulgaritats i accions deshonestes que embruten el temple amb l'obsenitat de les paraules i fins i tot s'arriba al vessament de sang». La paròdia del sacre havia penetrat a l'interior dels temples (Massip 1992: 26), i, malgrat les reiterades prohibicions, encara ha arribat fins als nostres dies: és el cas de la Festa dels Folls que se celebra a Jalance (València) el dia dels Innocents, on els mossos del poble surten amb les cares pintades de colors (normalment mig blava i mig groga o roja) i tenen llibertat per fer el que vulguin. Altres festivitats i manifestacions folklòriques de l'època hivernal mantenen els personatges estrambòtics proveïts de sengles gepes a propòsit per rebre tota mena de cops: així els sants Antoni i Pau en les Santantonades dels Ports de Morella i particularment del Forcall, ben farcits de coixins a l'esquena per entomar les garrotades.

En una pintura de Pieter Bruegel el Vell⁴ pertanyent a un cicle sobre les Estacions de l'any i que representa l'època de la poda (entre gener i març), a la banda inferior dreta hi ha dos nois que porten de la mà un nen indubtablement vestit de rei de rialles: duu un fanal a la mà esquerra, al front una corona pintada sobre una visera de paper i el cos protegit amb dos coixins lligats a l'esquena i al pit (sens dubte per protegir-se d'estomacades rituals) d'on penja un esquellot, doble gep anterior i posterior que caracteritzarà alguns nans de rialles al servei de la monarquia de l'època.⁵ L'un dels nois va amb vestit talar i capell d'eclesiàstic i l'altre es duu a la boca una neula, i a l'altra mà n'ostenta una altra. Darrere s'entreveu un altre noi

4. *Jornada obscura*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Viena.

5. Una quinzena d'anys abans del llenç, el 1548 Lovaina (Països Baixos) va rebre el príncep Felip (futur Felip II) amb una representació de la Conquesta de Jerusalem i, entre els croats, «era mucho de ver un monstruoso enano con dos corcovas, las piernas tuertas, el gesto disforme y espantoso... armado con unas armas y alabardas de tan monstruosa persona» (Bouza 1991: 172).

amb el cap tapat per una mena de màscara i una granera a la mà, en relació amb algun joc de Carnaval. A «Els tolits»,⁶ un dels esguerrats duu una corona de paper semblant i un altre una mitra, que ens recorda aquells «orats e ignocents alt sobre un cadefal, ab les cares pintades de almàngara e de mascara, armats ab lanses velles e cervalleres rovallades, e ab mitres de paper blanch sobre lur cap, a forme de bisbes» que va treure l'Hospital de Barcelona el 1461 per rebre espectacularment a Carles de Viana (Safont 1992: 131), prelats de riure que afegien la seva deformitat a la inversió jeràrquica, i amb els quals es pretenia convocar la bona fortuna i conjurar la malaurança que perseguia el príncep hereu de la Corona d'Aragó.

I és que els grans senyors solien envoltar-se de folls o bufons com a talismans tocats per la divinitat. D'altra banda, el foll és també l'home que avisa, que dona l'alerta, que denuncia l'escàndol, que interpreta signes enigmàtics, que diu les veritats sense embuts,⁷ per damunt els interessos de poder que envoltaven el rei. Però també és, juntament amb els deformes, qui provoca el riure i alhora és objecte de les trufes cortesanes, això és, ostenta l'ofici de la burla, que diverteix i causa plaer. Em sembla que la primera legislació europea favorable a aquest mester és a les *Lleis Palatines* promulgades el 1337 per Jaume III de Mallorca (que després copia Pere el Cerimoniós a les seves *Ordinacions* de Palau), on es proclama la necessitat d'un ofici que doni «aquella alegria que els prínceps deuen desitjar moltíssim i deuen mantenir honestament, a fi que, mitjançant aquella, allunyen la tristesa i mal humor, i en tot es mostren amables».⁸

Geperut, foll, marginat però tocat per la providència, fregat per la inspiració divina: Montaigne atribuïa la deformitat a «la saviesa de Déu» (*Essais*, II, xxx), i no debades es diu que tocar la gepa d'un bossut duu bona sort. Estanislau Alberola recollia el 1928 un refrany valencià, «Vinguen geperuts!», que només s'entén com a desig de bonastrugança.⁹ En les festes del rei d'Anglaterra que es narren al *Tirant*, en un dels espectacles hi havia la figura d'«un nan molt diforme a natura e tenia l'una mà al cap e l'altra al ventre, e exí-li per lo melich un raig de vi vermell molt fi e especial [...] E un poc més amunt del nan, estava un home [...] vell ab la barba molt

6. 1568, Museu del Louvre.

7. El refranyer és explícit: «infants i orats diuen les veritats», perquè no tenen compromisos personals ni interessos estamentals.

8. Pérez Martínez (1991: I, 90, traducció, i 147, original llatí). Pere III el Cerimoniós, en reintegrar el Regne balear a la Corona d'Aragó, es va apropiari del còdex del rei mallorquí, mort en la batalla de Lluçmajor (1349), i el va fer traduir al català, com si fos d'ell, a Mateu Adrià (1344): «En les cases dels prínceps, segons que mostra antiquitat, juglars degudament poden ésser, car lur offici dóna alegria, la qual los prínceps molt deuen desijar ab honestetat servir per tal que per aquella tristícia e ira foragiten e a tots temps se mostren pus gracioses» (*Ordinacions*, Bofarull: 1850, 61).

9. Alberola (1928: 304). A l'apèndix (355) hi ha «Vinguen hòmens y força!», segurament amb el sentit de desitjar procreació de mascles, mà d'obra necessària per la casa.

blanca, [que] era molt geperut, ab un bastó en la mà, e en la gepa que tenia estava carregat de pa molt bell e blanc, que tothom ne podia pendre» (cap. 55). Figures de nan i geperut, doncs, generoses de pa i vi, munífiques.

A més a més, els estigmes que ornaven el cos d'aquests éssers deformes servien per ressaltar les harmonioses proporcions que presidien la vida cortesana: amb les seves mancances, destacaven el món sense tares de Palau i la perfecció moral, mental i física dels seus habitants, i, amb la seva deformitat, esdevenien espill de la normalitat dels altres (Bouza 1991: 20-23, 47, 161-162). Una tendència que no farà més que créixer amb les monarquies absolutes de l'Època Moderna, especialment al Barroc quan el defecte (la perla deforme o *baroco* que li dona nom) és elevat a la més rara forma de bellesa. No és estrany, doncs, que els reis i grans potentats tinguessin al seu entorn aquests personatges marginals o deformes com a mascotes miracleres per assegurar-se una mena de protecció sobrenatural, que a banda solien destacar o per les seves habilitats artístiques o per la seva eloqüència i gràcia natural. Pel diminutiu hipocorístic amb què se'ls anomena, potser eren nans o deformes els joglars d'Alfons el Benigne: Remasset (àlies de Salvador Ramaç), Novellet (diminutiu de 'novell', jove —o portador de noves) i Comí (petit com el fruit aromàtic usat en els anissos) que van cantar i recitar exquisidament en les festes de coronació del rei (1328) (Muntaner cap. 298).

Ben reals (i reials) van ser els bufons àulics com Antoni Tallander, àlies Mossèn Borra (c. 1360-1446), home lletrat, petit d'estatura, «mestre dels alvardans» i «scurrarum eximius», un dels primers *bufons d'estat* documentats a Europa, que va estar durant més de 30 anys al servei de la casa reial catalanoaragonesa (en va viure més de vuitanta), ministrer, herald i bufó de Martí l'Humà, Ferran d'Antequera i Alfons el Magnànim, que va tenir destacades participacions en actes espectaculars d'envergadura, com a les entrades reials de Martí, a la coronació de Ferran i en tota mena d'actes al costat d'Alfons, vora el qual va morir al castell Capuà de Nàpols el 1446, tot i que l'enterressin al claustre de la catedral de Barcelona on hi ha la figura jacent del cèlebre histrió, vestit amb robes cortesanes, però amb un cinturó de cascavells com a emblema de la seva joglaria i amb la inscripció de ressonància plautina: «Hic jacet Dominus Borra, miles gloriosus» (o, com ell mateix s'anomenava, «cavaller narr que vol dir fol») (Bofarull 1896). O l'albardà jueu Alegre, al servei de Ferran el Catòlic que, fent honor al nom, devia contagiar d'alegria la cort. Hereus d'aquests devien ser el «Luisico Catalán» que servia a la cort del príncep Felip (a la dècada de 1540) i el diminut Pardal, nan de l'Almirall de Castella Luis Enríquez que el 1544 va participar en un torneig espectacular celebrat a Valladolid per festejar Maria de Portugal (primera esposa del futur Felip II), una festa que va obrir un altre nan cavalcant una hidra de set caps folrada de verd i groc i que llançava foc per set bocasses (Bouza 1991: 172). Nans, folls, histrions i bufons compartien la dansa,

el cant, els volantins, les facècies i l'enginy. Quedava molt lluny la secular interdicció del riure que ja havia ajudat a superar Tomàs d'Aquino amb la reivindicació de l'eutrapèlia, el joc virtuós que produeix un plaer espiritual i una honesta diversió, cosa que va convertir el joglar en metge de l'ànima, portador de sana alegria que reconforta el malencònic i el malalt.¹⁰

El més cèlebre dels geperuts de la teatralitat catalana antiga és, sens dubte, l'anomenat Canonge Ester, renom eclesiàstic del bufó de la reina Germana de Foix (1488-1537), viuda de Ferran el Catòlic, en l'època del seu matrimoni amb el duc de Calàbria, quan van mantenir una puixant cort virregnal al Palau de València. Ho relata un dels cortesans més destacats, el poeta i músic Lluís del Milà i Eixarch (c. 1500-d. 1561), al seu llibre *El Cortesano*, escrit fonamentalment cap a 1535 però refet i publicat el 1561, on fa una vivaç descripció de les festivitats, jocs i entreteniments que feien les delícies en aquell microcosmos cortesà; una obra que només l'estretor de mires, la desconexió de la pràctica escènica tardomedieval i la dèria d'una taxonomia impermeable dels gèneres, deixaria fora de la teatralitat cortesana desenvolupada al Real valencià.¹¹ Precisament Milà empra la llengua del país «para las pláticas risueñas de donosos y truhanes que (...) alivian de las pesadumbres de los negocios y gravedades» (Milà 1874: 471), i és en els diàlegs dels bufons en català on resideix el màxim vigor expressiu del llibre. Doncs bé, Mossèn Ster o mossèn Coster ('tort') és una nomenclatura irònica en clar joc d'inversió de rols, perquè el tractament de «mossèn» ('mon senyor') era reservat als cavallers o als eclesiàstics, una dignitat inabastable per a un miserable truà com Ester que era amb tota probabilitat un tal Ballester d'origen català, segurament tortosí, un pobre diable que vivia amistançat amb una mossa de color anomenada Corbina, això és, negra com un corb, de la qual tenia un fill, Corbinet Ster. El gibós bufó esdevé l'objectiu preferit de les befes, els acudits i maltractes per part de nobles i servents de la cort, com es desprèn de les consideracions del Patge del Mal Recaudo a qui envien a acompanyar el Canonge per convidar els nobles a les festes de Palau, i es queixa perquè haurà de fer mans i mànigues per defensar-li la gepa que tothom li copeja. De fet, els cortesans l'insulten amb imprecacions de l'estil de «tartugote, ca-

10. També l'humanista valencià Joan Lluís Vives recomanava vivament el riure com a medicina perquè dilata el cor i eixampla el rostre (*De anima*, cap. X) i, com dirà el Duc de Calàbria, «es muy grande enfermedad estar siempre en gravedad» (Milà: 414). Clar que de vegades podia ser altament perillós: conten que Martí el Jove, rei de Sicília i príncep d'Aragó va morir mentre menjava a causa d'un acudit de mossèn Borra que el va ennuegar.

11. Prova d'aquesta realitat meridiana va ser l'escenificació que vam dur a terme, amb el concurs de Ramon Simó, de *Lo Canonge Ester convida-festes* amb el grup de teatre de la Universitat de Barcelona, espectacle estrenat al I Simposi d'Història del Teatre (Sitges 1983), i representat, entre d'altres llocs, al Teatre Romea (1984) obtenint el Premi de la I Mostra Juvenil de Teatre de la Generalitat. Crònica de Patricia Gabancho a *El Noticiero Universal*, 8/2/1984. Vegeu Massip (1986: 235-297).

nónigo giba, mendrugo Ster», això és, comparen el gep amb la closca d'una tortuga o amb el crostó d'un pa, i més endavant li arriben a dir que és fill de fornera i que va quedar tolit en posar-lo al forn, «que a l'enfornar se fan los pans geperuts». El mateix duc li aconsella: «armad vuestra giba porque no reciba», i Ester li respon que «esta gepa que tinch, no és sinó aljava de passadors per a passar apodadors d'aquest món en l'altre» (Massip 1986: 260, 277, 296), això és, compara la seva gepa amb un buirac o carcaix on guarda les fletxes amb les quals, a imatge de la figura de la mort sagetera, ferirà mortalment els que li fan burles. Junt a ell hi ha el bufó Gilot (augmentatiu de Gil), al servei del duc de Calàbria, descarat i bullanguer, que va tot vestit de vellut verd (Milà 1874: 8) —com el «Don Gil» de Tirso— que és emblema de l'alegria, de la joventut i de la follia, color per excel·lència dels bufons cortesans (Bouza 1991: 67, 110-111). L'activitat primordial de Gilot és fer empipar Ester, amb qui està contínuament a la grenya i del que diu que duu el diable al gep. És més, subratlla la seva deformitat quan, en una picabaralla, Gilot commina el Duc que el faci fora de Palau o que el regali «al Bachiller Molina, que vaja a Castella ab ell, que per los hostals del camí guanyarà a diner diner mostrant-lo dient que és lo diable de Biterbo» (Massip 1986: 282).¹² Malgrat tot, algun cop els dos bufons s'associen per fer burla d'un tercer, com quan prenen el pèl al verbós batxiller castellà Juan de Molina, resident a València.¹³ Ester manifesta que com el castellà és tan xerraire, l'han batejat amb el renom «lo baxiller Cigala», i Gilot li proposa de burlar-lo utilitzant el gep del bufó com a escut i llançant-li lleus en cru (freixures) com es feia en l'època als jocs de bous.

Més cruel s'és amb Ester quan Gilot i Malfaràs, després d'haver engaltat una bufetada del Canonge, li avien uns corbs afamats:

El Canónigo le tiró un bofetón, y erró a él [Gilot], y dio al paje del Mal recaudo, y los dos para vengarse trujeron dos halcones muertos de hambre y soltáronlos al canónigo que, sin bonete en la cabeza, estaba delante del duque, y asido d.él le picaron en la calva, y él gritando, y Gilot y el paje teníanle, porque los halcones estuvieron como en barra asidos con las uñas d.él; y quedó tan ensangrentado que si el duque no lo socorriera, muerto fuera. Y el paje le

12. Viterbo, Biterno o Biterna, Minervo o Binerbo, Paterno o Palermo, són diverses maneres d'anomenar un lloc infernal o cova on es reunien les bruixes, segons creença medieval, per renegar de Déu i adorar el dimoni que hi compareixia en forma de boc («Ab cert greix fus, / com diu la gent, / se fan unguent / e bruxes tornen, / en la nit borgen, / moltes s'apleguen, / de Déu reneguen, / un boch adoren, / totes honoren / la lur caverna, / qui's diu biterna», *Spill*, v. 9722-9732). El *DCVB* aporta textos que confirmen la realitat de la terminació *-erna* o *-erno* per al lloc al qual s'atribueixen les reunions de les bruixes. Biberno o Minervo es diu, encara avui, a les fogueres festives de la nit de matances a Porreres i Montuïri que els joves i al·lots salten.

13. Molina va ser el primer traductor del *Libro de los dichos y hechos del Rey Don Alonso* d'Antonio Becadelli (València, Joan Jofre, 1527) dedicat a la vida i obres d'Alfons el Magnànim, rei de la Corona catalano-aragonesa i del regne de Nàpols.

apodó y díxole: — Señor mosén Agrón, ¿cómo os fue con mi halcón?. Y él respondió: —Y a vós, patge del ganget, com vos va ab lo meu bufet? (Milà 1874: 20)

Un acte de crueltat, l'anomenada «dicacitat» o gràcia cruel, que als cortesans només els estava permès de practicar amb la gent de rialles com Ester, emblema d'aquest tipus de servent àulic que té per ofici provocar la riallada dels cortesans a costa del ridícul propi. Aquí Malfaràs l'anomena Mossèn Agró, essent l'agró una au camallarga d'aigua, que en haver de doblegar sovint el llarg coll per pescar, presenta una forma gibosa que evocaria la gepa d'Ester. En altres passatges d'*El Cortesano*, rep molts altres renoms animals, en una zoonomàstica divertida i fèrtil: gat, rata, gos, «gorrión pelado», tortuga, «carnero sardo de cuatro cuernos», llop, «espantapardals», «tartugot gastapà», etc. Així, al final de la Primer Jornada, Ester respon a la invitació de Lluís del Milà de posar-li nom al *Cortesano* que està escrivint:

— Señor, yo só content. De are li pose nom *El Pico*, puix piccarà més que una picaraza. Respondió don Luis Milán: —Armad vuestra giba / porque no reciba. Dixo Joan Fernández: —Yo la armaré / con lo que sé. Dixo el canónigo: —Armau-la ab vostra muller / y picau tots a pler, / que molt poch y faran mella / ab tal rodella. / Y restau per a corps picadors, / que buiterra sou d'amors. Y dió de espuelas a su cuartago, y a más correr de corrido se fue diciendo: —Als corps! Als corps! Y los pages tras él gritando: —¡Al tartugote, canónigo giba, mendrugo Ster! Y así se fue, y nosotros tras él finados de risa hasta llegar a Valencia. (Milà 1874: 22)

Com era d'esperar, aquests orats participen activament, i en la seva llengua, en les farses i espectacles cavallerescos que organitzen els ducs, com ho havia fet Borra i com ho faran els nombrosos albardans àulics de la cort dels Àustries en les festes del Buen Retiro, fins i tot encarnant el paradigmàtic rol de «graciós» a les comèdies palatines (Bouza 1991: 152).

La profusió de bufons geperuts o deformes es va escampar per les monarquies europees de l'era moderna fent les delícies dels supersticiosos governants, i Velázquez en va deixar bons retrats. Que no podien faltar a cap festa ens ho demostra, per al·lusió, Diego Muñoz Camargo que el 1584, en parlar d'una festivitat indígena del Mèxic ocupat, diu que també els capitosts indis «tenían truhanes decidores y chocarreros, y enanos y *corcobados* y hombres defectuosos de naturalesa, de los quales se pagaban los grandes señores» (Múñoz Camargo 1981: 193).

En conclusió, que la superstició tradicional que un geperut dóna bona sort queda ben refermada pel fet que el bufó de la reina Germana de Foix ho fos i que a les Corts europees constantment es fes referència a la realitat d'una gepa objecte d'hilaritat però també d'un secret instint de protecció. Que a més la presència del

geperut produïa rialla i plaer ho recorda encara aquella dita que considera que el mort més alegre és el geperut, perquè dintre la caixa balla.

FRANCESC MASSIP
Universitat Rovira i Virgili

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALBEROLA 1928: Estanislau Alberola Serra, *Refraner valencià*; apèndix de Manuel Peris Fuentes, València.
- AMADES 1950-56: Joan Amades, *Costumari català. El curs de l'any*, Barcelona, Salvat, 5 vols.
- BOFARULL 1850: *Ordinacions fetes per lo molt alt senyor en Pere Terç, Rey d'Aragó, sobre lo Regiment de tots los oficials de la sua cort*, ed. Pròsper de Bofarull, Barcelona, Colecció de documentos inéditos del ACA, V.
- BOFARULL 1896: Francisco de Bofarull, «Tres cartas inéditas autógrafas de Antoni Tallander, Mossén Borra», *Memorias RABLB*, 5, 3-100.
- BOUZA 1991: Fernando Jesús Bouza Álvarez, *Locos, enanos y otros hombres de placer*, Madrid, Temas de Hoy.
- DOVAN 1958: Richard B. Donovan, *The Liturgical Drama in Medieval Spain*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies.
- LUCERO 1995: Lluís Lucero Comas, «Litúrgia i paralitúrgia del dia de Nadal a la Seu de Girona segons la consuetud de 1360», *AIEG*, 35, 159-181.
- MASSIP 1986: Jesús Francesc Massip, *Aproximació a l'estudi de l'espectacle religiós medieval: el misteri d'Ek*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- MASSIP 1992: Jesús Francesc Massip, *El teatro medieval: voz de divinidad, cuerpo de histrión*, Barcelona, Montesinos.
- MILÀ 1874: Lluís del Milà i Eixarch, *Libro intitulado El Cortesano*, València, Casa de Ioan de Arcos, 1561; ed. moderna a Madrid, Aribau, 1874.
- MUÑOZ CAMARGO 1981: Diego Muñoz Camargo, *Descripción de la Ciudad y Provincia de Tlaxcala (1584)*, Mèxic, Instituto de Investigaciones Filológicas-Universidad Nacional Autónoma de México.
- PÉREZ MARTÍNEZ 1991: Jaume III rei de Mallorca, *Leges Palatinae*, ed. Llorenç Pérez Martínez, Palma, Olañeta.
- ROMEU 1994-95: Josep Romeu i Figueras, *Teatre català antic*, ed. F. Massip-P. Vila, Barcelona, Curial-Institut del Teatre, 3 vols.
- SAFONT 1992: Jaume Safont, *Dietari o Llibre de Jornades 1411-1484*, ed. Josep M. Sans Travé, Barcelona, Fundació Noguera.
- VILA 1997: Pep Vila, «El drama litúrgic al Rosselló», *RdC*, 115, 119-152.